

SHASHMAQOM - O‘ZBEK MUMTOZ MUSIQA SAN’ATINING DURDONASI

Tillanazarova Xursanoy

Respublikasi musiqa va san’at texnikumi

Annotatsiya: *Maqolada o‘zbek va umuman Markaziy Osiyo mumtoz musiqasining cho‘qqisi hisoblanmish Shashmaqom san’ati tadqiq etiladi. Shashmaqomning kelib chiqishi va tarixiy shakllanishi, oltita maqomdan iborat tuzilishi, cholg‘u (mushkilot) va ashula (nasr) qismlarining o‘zaro munosabati, so‘z va ohang uyg‘unligi hamda ijrochilik an’anasi yoritiladi. Shuningdek, Shashmaqomning nomoddiy madaniy meros sifatidagi ahamiyati va uni asrash masalalari ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *Shashmaqom, maqom, mushkilot, nasr, usul, mumtoz she’riyat, ijrochilik an’anasi, Yunus Rajabiy, nomoddiy madaniy meros.*

Shashmaqom — o‘zbek va tojik xalqlarining asrlar davomida shakllangan, ohang, she’riyat va ijrochilik mahoratini o‘zida mujassam etgan mumtoz musiqa tizimidir. «Shashmaqom» so‘zi forscha «shash» (olti) va «maqom» so‘zlaridan tashkil topgan bo‘lib, «oltita maqom» ma’nosini bildiradi. Bu san’at murakkab tuzilishi, ohanglarining nafisligi va so‘z bilan musiqaning chuqur uyg‘unligi bilan ajralib turadi va milliy ma’naviy merosning eng yuksak namunalaridan biri sanaladi.

Ushbu maqolada Shashmaqomning tarixiy ildizlari, tuzilishi va badiiy mohiyati tizimli ravishda o‘rganilib, uning o‘zbek musiqa madaniyatidagi o‘rni tahlil qilinadi.

Shashmaqomning ildizlari o‘rta asrlardagi maqom an’alariga borib taqaladi. U asosan Buxoro shaharida — yirik ilmiy va madaniy markazda — yetuk shaklga keldi va saroy hamda hunarmandlar muhitida sayqallanib bordi. Maqom san’ati ustozdan shogirdga og‘zaki yo‘l bilan o‘tib, asrlar davomida saqlanib qoldi. XX asrda Shashmaqomning notaga yozib olinishi va ilmiy o‘rganilishi uning keng tarqalishi hamda kelajak avlodlarga yetishida muhim bosqich bo‘ldi.

Shashmaqom oltita yirik maqomdan iborat: Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh va Iroq. Har bir maqom o‘ziga xos ohang tizimiga (lad) va kayfiyatga ega bo‘lib, mustaqil yaxlit asar sifatida namoyon bo‘ladi. Ayni paytda olti maqom birgalikda yagona, ulkan musiqiy butunlikni tashkil etadi.

Har bir maqom ikki asosiy qismga bo‘linadi: cholg‘u qismi — «mushkilot» va ashula qismi — «nasr» (savt). Mushkilot cholg‘u asboblari ijro etilsa, nasr inson ovozi orqali, mumtoz she’rlar asosida kuylanadi. Qismlar muayyan usullarga tayanadi va ma’lum ketma-ketlikda — soddadan murakkabga, past pardadan baland avjga qarab rivojlanadi.

Shashmaqomning ashula qismlarida mumtoz Sharq she’riyatining durdonalari — Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Fuzuliy, Hofiz Sheroziy va Bedil kabi shoirlarning g‘azallari kuylanadi. So‘z va ohangning chuqur uyg‘unligi Shashmaqomning o‘ziga xosligini belgilaydi: kuy she’rning ma’no-mazmunini, ruhiy holatini va badiiy tasvirini

ochib beradi. Shu bois Shashmaqom nafaqat musiqiy, balki adabiy-ma’naviy hodisa sifatida ham qadrlanadi.

Shashmaqom ijrochiligi yuksak mahorat, keng repertuar va chuqur badiiy did talab etadi. Asar an’anaviy tarzda hofiz (xonanda) va cholg‘uchilar ansambli tomonidan ijro etiladi. Ijroda tanbur, sato, g‘ijjak, nay, doira kabi cholg‘ular qatnashadi; doira esa usulni ushlab, butun ansamblning ritmik tayanchi bo‘lib xizmat qiladi. XX asrda Yunus Rajabiy Shashmaqomni notaga yozib olish va uni qayta tiklashda alohida xizmat ko‘rsatdi; uning sa’y-harakatlari tufayli bu boy meros tizimli shaklda saqlanib, keyingi avlod ijrochilariga yetkazildi.

Shashmaqom o‘zbek va tojik xalqlarining nomoddiy madaniy merosi sifatida jahon miqyosida e’tirof etilgan. Bu san’at YUNESKOning insoniyatning nomoddiy madaniy merosi ro‘yxatiga kiritilgan bo‘lib, uning umumbashariy qadr-qimmatini tasdiqlaydi. Bugungi kunda Shashmaqomni o‘rganish, ijrochilik maktablarini rivojlantirish, yosh hofiz va sozandalarni tayyorlash hamda ilmiy tadqiqotlar olib borish bu noyob merosni asrashning muhim yo‘nalishlaridir.

Xulosa

Shashmaqom — o‘zbek mumtoz musiqa san’atining durdonasi bo‘lib, ohang, so‘z va ijrochilik mahoratining mukammal uyg‘unligini namoyon etadi. Uning murakkab va yaxlit tuzilishi, mumtoz she’riyat bilan chambarchas bog‘liqligi hamda boy ijrochilik an’anasi milliy ma’naviyatning teran ildizlaridan dalolat beradi. Shashmaqomni har tomonlama o‘rganish va saqlash — milliy madaniy o‘ziga xoslikni kelajak avlodlarga yetkazishning eng muhim vazifalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rajabiy Yunus. Shashmaqom (nota to‘plami). — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.
2. Rajabov I. Maqom asoslari. — Toshkent: Fan.
3. Matyoqubov O. Maqomot. — Toshkent: Musiqa.
4. Karomatov F.M. O‘zbek xalq musiqa ijodi. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.
5. Vyzgo T.S. Markaziy Osiyo musiqa cholg‘ulari. — Moskva: Musiqa.